

VINCAS URBUTIS

DARYBOS TIPO RADIMASIS:

latvių kalbos nomina loci su priesaga *-ūzis*

Latvių kalbos dvitomėje akademinėje gramatikoje žodžių darybai skirta ne taip jau mažai vietos (300 puslapių, žr. MLLVG I 75–374), tačiau apie kokios nors priesagos *-ūzis* buvimą neužsiminta joje nė puse lūpų. J.Endzelynas savo istorinė lyginamojoje gramatikoje yra nurodęs trejetą žodžių su *-ūzis* (Endzelīns 372 t.), tik prie vieno iš jų – *utūzis* (keiksmazodis) „utēlius” – prirašydamas pamatinį žodį *uts* „utēlē”. Iš dviejų likusiųjų *cērūzis* bei *cērūzis* „suvelta galva, susitaršę plaukai”, nors dabar neturėdamas aiškios darybos reikšmės, irgi galėtų būti laikomas daiktavardžio vediniu, plg. *cēra* „susivėlę plaukai”; visai akivaizdžiai pastaruoju žodžiu darybiškai remiasi šitoks *-ūzis* vedinys tikrai reikšme „susivėlėlis, veltūzas”, nurodyta, šalia pirmosios, K.Miūlenbacho ir J.Endzelyno žodyne (ME I 376, 378) ir jo papildymuose (EH I 268), bet nebepriminta gramatikoje. Trečiasis žodis, *bradūzis* „kas (tyčia) nusibridęs, susipurvinęs, sušlapęs”, laikytinas jau veiksmazodžio vediniu, plg. *bradāt* „braidžioti”, *brist* „bristi” (su *nuobristies* „išsipurvinti, apsitaškyti, nušlapti, nusibristi”), nors greta ir yra *brads* „brasta, bradas”. Panašių tarminių priesagos *-ūzis* žodžių pasitaiko ir daugiau. Be kiek abejojamų *ķīķūzis* „silpnas, sulysęs žmogus” (EH I 706) bei (trm.) *ķīķūzs* „liesas žmogus ar gyvulys, džiūsna” (Putniņš 100), plg. (nepaisant galimos svetimos kilmės) *ķīķis* „strimelių viduriai (ar kitos darinėjimo atliekos)” (EH I 705), *(iz)ķīķēt* „išimti vidurius (žuvims), (iš)darinėti” (KR II 168, ME I 760, EH I 461), *rupūzis* „didelė rupūžė; vaikūzas” (EH II 386; kitur šis žodis dar pažįstamas kaip keiksmazodis, žr. Bušmane 146), plg. *rupjš* bei *rups* „šturkštus, rupus, grublėtas”, *rupt* „skirsti, skerdėti” (EH II 385), bendrąją darybos vaizdą ypač praplečia aiškūs būdvardžių vediniai *glēmūzis* „ištižėlis; sraigė” (Bušmane 145) bei *glēmūzis* „lėtadarbis, čiupna” (EH I 396), plg. *glēms* „apsnūdęs, ištižęs, vangiai ką nors dirbantis” bei *glēms* „ištižęs” (ME I 626, 632, EH I 396), ir *smagūzis* (trm. *smogūzis*) „tingus, nutukęs žmogus, drimba” (Putniņa

78), plg. *smags* „sunkus”. Pateiktų pavyzdžių jau turėtų pakakti, kad būtų galima apibendrinamai pasakyti: su latvių iš seno turima priesaga *-ūzis* tarmėse pasitaikantys vediniai yra arba vardažodinės, arba veikmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, kuriems, be to, dar būdinga neigiama konotacija (menkinamasis priereikšmis). Visai panašaus pobūdžio dažnai yra lietuvių kalbos įvairių priesagų su *-ž-* (ir *-z-*) vediniai.

Čia taikstomasi platėliau pakalbėti apie visai kitą, homoniminę su ką tik minėtąja, priesagą *-ūzis*. Pradėti galima nuo žodžio *serūzis*, kurio reikšmę, kiek išlyginus leksikografiniuose ir dialektologiniuose šaltiniuose neesmingai įvairuojančius apibrėžimus ir atsižvelgus į vartojimo pavyzdžius, tiktų maždaug taip nusakyti: „(nedidelis) priestatas prie jaujos, priejaujis, kur dedami džiovinti skirti (ar ir išdžiovinti) javai”. Žodis įdėtas ir į dar nebaigtą leisti akademinį daugiatomį dabartinės bendrinės kalbos žodyną (LLVV VII₁ 402), tik nurodyta, kad jis priklauso etnografijos sričiai. Tame žodyne yra ir keletas kitų tos pačios šaknies žodžių, būtent: *sers* „jaujoje sudžiauti (ir dar tik vežami džiauti) javai”, *sērt* „džiauti (javus, linus) į arduš”, *sērums* „jaujoje sudžiauti javai (ar ir linai)” (VII₁ 404), *iesērt* su *ieserot* „sudžiauti (javus, linus) jaujoje” (III 358), *piesērt* „pridžiauti (javų, linų) arduš” (VI₂ 122), *piesērums* „kas pridžiauta (to veiksmo rezultatas)” (VI₂ 123), ir visi jie apibūdinami jau kiek kitaip – skiriami prie pasenusių. Iš tarmių ME ir EH registruoja ir dar kitokių žodžių. Palikus nuošaliui įprastinės darybos tiesioginius ir netiesioginius vedinius iš *sērt*, rūpimo žodžio *serūzis* darybai išryškinti pakanka domėtis jo santykiais su artimiausiu *sers* ir, toliau, su centriniu šios šeimos žodžiu *sērt*. Pastarieji du žodžiai ir yra labiausiai pažįstami. Tik juos duoda vienatomis aiškinamasis žodynas (ir be pasenimo ar archaiškumo nuorodos, žr. LVV 725), dalis dabartinių dvikalbių žodynų (LKV 644, BK 606). Iš ME ir EH duomenų matyti, kad tų dviejų žodžių anksčiau būta paplitusių daugmaž visoje Latvijoje. Vartojimo vietų, tiesa, ne tiek jau tiršta, ir jos ne visai tolygiai pasklidusios, tačiau tai pirmiausia paaiškinama tuo, kad jau ME ir EH rengimo dešimtmečiais, įsitvirtinus javų kūlimui mašinomis, su nebereikalingu javų džioviniu

jaujose susiję senoviniai žodžiai buvo nebeaktualūs, daug kur net primiršti.

La. *serūzis*, arba, prisilaikant fonetiškai tikslesnės ME, EH ir dialektologijos darbų transkripcijos, *serūzis*, yra kur kas siauresnės geografijos žodis, žinomas tik iš šiaurinio Latvijos kampo tarp Rygos įlankos ir Estijos sienos. Iš vienu to kampo vietų šaltiniai, be *serūzis*, dar nurodo ir abu platesnės geografijos žodžius, pavyzdžiui, iš Gerų, kitaip Jerių (EH II 478; iš čia, beje, vietoj įprastinio *sērt* nurodytas jo variantas *seřt*), Ergemės (KR III 337), Kūdumo (Grabis 63 t. – *sērt*, tiesa, tepavartotas su priešdėliais *pār-*, *piē-*, *sa-*), iš kitų – pvz., Aluojos – tik veiksmažodį *sērt* (Me III 820, EH II 483) ar tik daiktavardį *serš* – iš Lielsalacos (ME III 820), ir yra vietų, iš kurių teduotas vienas *serūzis* – prie pastarųjų, be randamų ME ir EH, dar galima pridėti, pavyzdžiui, Svetciemį (Putniņš 100; čia trm. *serūzs*). Nors dėl atskirų vietų ir trūksta informacijos, turimų duomenų visai pakanka konstatuoti, kad veikiausiai visame *serūzis* plote kartu yra (ar buvo) pažįstami *serš* ir *sērt* (*seřt*). Čionykščiams svarstymams tai, beje, ne tiek jau būtina – svarbu tik tai, kad žodžių geografija netrukdo kalbėti apie tarpusavio darybos santykius.

Straipsnis *serūzis* (ME III 820) J.Endzelyno baigiamas trumpuote etimologijos pastaba: „zu *serš*“. Dėl šių dviejų žodžių etimologinės sąsajos, suprantama, negali būti nė mažiausios abejonės. Ir sindromiškai žiūrint, aiškiai matyti, kad *serūzis* yra motyvuotas žodis ir kad tą motyvaciją jam pirmiausia suteikia *serš*. Kalbant žodžių darybos terminais, tarp šių žodžių yra tiesioginiai darybos santykiai – jie sudaro darybos opoziciją. Vienas tos opozicijos narys, *serūzis*, semantiškai ir formaliai remiasi, yra pamatuotas antrojo nario, *serš*, vadinasi, pirmasis yra suvokiamas bei funkcionuoja kaip darinys, o antrasis – kaip pamatinis žodis. Jau vien tik opozicijos *serūzis*: *serš* buvimas (ir jos paisymas) leidžia deramai interpretuoti *serūzis* darybos reikšmę ir formą, pamatyti šio darinio vietą žodžių darybos sistemoje. Individuali *serūzis* darybos reikšmė labai artima jo leksinei reikšmei ir galėtų būti maždaug taip apibrėžta: „(uždara) vieta, kur yra (dedamas) pamatiniu žodžiu *serš* pasakytas dalykas (jaujoje džiovinami ar ir išdžiovinti javai)“. Abstrakti kategorinė reikšmė būtų

„pamatiniu žodžiu pasakyto dalyko buvimo vieta”. Taip paaiškėja *sērūzis* priklausymas vietos pavadinimų (nomina loci) darybos kategorijai. Formaliai *sērūzis*, kaip įprasta ir kitiems dariniams, yra dvinaris: turi pamatinį kamieną *sēr-*, sutampantį su *sērs* kamienu, o antrasis jo tiesioginis sandas, formaliai atskiriantis darinį nuo pamatinio žodžio, yra formantas *-ūzis*. Nėra jokių kliūčių jį vadinti priesaginiu formantu ar, trumpiau, tiesiog priesaga (nors, morfemų žiūrint, *-ūzis* dar skyla į tikrąją priesagą *-ūz-* ir galūnę *-is*). Net jei nebūtų daugiau nė vieno tokio vedinio, žodžių darybos specialistas jau galėtų konstatuoti esant latvių kalboje darybos tipą, kurio esmę sudaro vietos pavadinimų daryba su priesaga *-ūzis* iš daiktavardžių.

Laikyti *sērūzis* vediniu iš *sērt* (*seřt*) formaliai jeigu ir būtų galima, netiktų semantiškai, nes šis veiksmažodis nesuteikia reikiamo semantinio pamatavimo – *sērūzis* „priejaujis” juk nėra „vieta (patalpa), kur atliekamas veiksmas *sērt*, t.y. kur džiaunama į arduš (pačioje jaujoje!)”. Darybos opozicijos *sērūzis*: *sērs* realumu neleidžia abejoti nė tarmių tekstai, kuriuose abu opozicijos nariai ne sykį eina pagrečiui: *sērūzis bi... tāda priebūve, ku tūo sēru sadzina* (KR III 337); *ja paliēvenis bi tāt liēlāks, platāks, tuō saūc^a par sēruzⁱ, tamā saveda sēru* (Grabis 63).

Dėl *sērs* J.Endzelyno (ME III 820) vėl trumpai pasakyta, kad žodis priklauso prie *sērt* „džiauti į arduš”. Koks tas priklausymas (kalbos istoriko akimis žiūrint), plačiau paaiškinta jo gramatikoje (Endzelīns 266), kur kalbama apie (ide.) *o* ir *ā* priesagų vedinius iš veiksmažodžių, apie abstraktams ir veikėjų pavadinimams būdingo šaknies *o* keitimą (dėl veiksmažodžio įtakos) į *e* ir kur tarp pavyzdžių yra ir *sērs* (šalia senesnio ryt. *sors*; daugiau *sars* paplitimo vietų nurodyta ME III 723, EH II 444; dar plg. iš Kalupės *sārs* [*sōrs*] „į arduš sudžiauti javai ar linai” Reķēna 103): *sērt*. Nesitenkinant istoriniu aiškinimu, reikėtų dar pasidomėti, kaip dabar *sērs* suvokiamas darybiškai. Nėra abejonės, kad išlikusi semantinė ir formali sąsaja su pamatiniu žodžiu *sērt* (ar jo priešdėlių vediniais) leidžia jam ir toliau funkcionuoti kaip pastarojo vediniui, plg.: *rijās seruot sēru pievėd vīrieši* (ME III 820); *sērs jāvėd, jāpiesēr rija* (KR III 337); *ka rija bi iskuļt^a, tā nuō sērūž^a varēja tu li nēmt sēr^u un piēsērt*

rij^u piļl^u (Grabis 63); viēnādi jaū nu gañ saūs^u sēr^u dzina rijā. ... ka pa slapu sasēra, bij gadijenc, ka kādreiz bi jāpārsēr (Grabis 64). Tad sērs darybos reikšmē yra „kas džiaunama (padžiauta, skirta džiauti) ant ardu”, jis suvokiamas kaip veiksmazodžiu sērt pasakyto veiksmo rezultatinēs bei objektinēs reikšmēs vedinys ir todēl priklauso veiksmo rezultato pavadinimū (nomina acti arba n. resultativa) kategorijai. Nagrinėjamas sērs (skirtingai nuo homoniminio paprastojo žodžio trm. sērs šalia bendr. klb. sars „šerys”) yra toks pat aiškus darinys kaip ir to paties veiksmazodžio sinoniminiai priesagų vediniai sērums (ME III 831), sēriēns (ME III 829). Tik toks formalus skirtumas, kad sērs neturi priesagos. Akademinēs latvių kalbos gramatikos žodžių darybos apraše panašūs į sērs dariniai, deja, kažkodēl visai nutylėti. Fleksinė daryba, tiesa, ten nėra visiškai ignoruojama, žodžių darybos funkcija galūnēms lyg ir pripažįstama, net įsivedamas galūnēms su tokia funkcija žymėti keistokas priesaginēs galūnēs (la. sufiksālā galotē) terminas, tačiau jis dēl kažkokio ydingo nusistatymo taikomas tik daiktavardžių galūnēms -a, -e ir -is (MLLVG I 78 t., 159 tt.). Latvių kalboje rūpimos galūnēs -s vedinių iš tikrųjų nereikia ilgai ieškoti, jų, priklausančių bent kelioms darybos kategorijoms, yra ir tarmēse, ir literatūroje. Žvilgtelėjus į galūnēs -s veiksmo rezultato (bei objekto) pavadinimus, iš sykio matyti, kad vieni iš jų (a) savo šaknies balsiais nesiskiria nuo pamatinių veiksmazodžių, kiti (b) – skiriasi, yra su balsių kaita, pvz.: a) *apars* „apartas, likęs nesuartas intarpas dirvoje, įvodē”: *aparāt* „aparti”, *apsēgs* „apklotas, apdangalas” (tokios darybos reikšmēs vediniai, beje, galėtų būti skiriami ir prie nōmina instrumenti): *apsegt* „apkloti, apdengti”, *ierūobs* „įranta, kirtis”: *ierūobūt* „įrēsti, įrantlyti”, *izkuls* „kas gaunama iškūlus, pakula”: *izkult* „iškulti”, *nuoraki* „iškasos, kasinys, iškasinėta žemē”: *nūorakt* „nukasti, iškasti”, *piēkars* „karulys”: *piēkārt* (*piekaru*) „pakabinti, prikabin(ē)ti”, *satur̄s* „turinys”: *saturēt* „turėti (savyje)”; b) *atbars* „atpilas; kalēda”: *atbērt* „atberti, atpilti”, *atvars* „atvara, skylē, žiotys”: *atvērt(iēs)* „at(si)verti”, *iēlūoks* „vingis, įlinkis”: *iēliekt(iēs)* „įlinkti, iš(si)lenkti”, *izspaid̄s* „kas išspausta, išspaudos”: *izspiēst* „išspausti” (plg. ir dažninį *izspaidūt*), *nomats* (geol.) „sprūdis” (LLVV V 606): *nomest(ies)* „numesti

(nudribti, nusprūsti)", *skals* „skala": *škelt* „skelti, skaldyti" (visus pavyzdžius, išskyrus naujadarą *nomats*, galima rasti ME s.v.). Balsių kaita, visada reikšdamasi tik dalyje to paties darybos tipo žodžių, nėra relevantus darinių požymis, kaitos buvimas ar nebuvimas nardo darybos tipo vienybės. Tad ir *sęrs* ar *sars* pasirinkimas darybiškai nėra esminingas, o tik rodo, kad morfonologiškai įforminant vedinį labiau orientuojamasi tai į potipį be balsių kaitos (a), tai (rečiau) į potipį su balsių kaita (b).

Apžvelgus darybos santykius tarp *sęrūzis*, *sęrs* ir *sert*, paaiškėjo, kad esama dviejų darybos opozicijų: *sęrūzis*: *sęrs* ir *sęrs*: *sert*. Tarp *sęrūzis* ir *sert* tiesioginių darybos santykių nėra. Tačiau tarpiskai juos sieja *sęrs*, įeidamas į opoziciją *sęrūzis*: *sęrs* kaip pamatinis žodis ir į opoziciją *sęrs*: *sērt* kaip darinys. Darybiškai *sęrūzis* remiasi *sęrs*, kuris savo ruožtu remiasi *sērt*. Kalbą labiau kreipiant diachronijos pusėn, galima sakyti, kad pirma iš *sērt* pasidarytas *sęrs* (*sars*), o iš pastarojo – jau *sęrūzis*. Labiausiai čia rūpimas žodis *sęrūzis*, vadinasi, yra ne tiesioginis (pirmojo laipsnio), o antrojo laipsnio darinys iš *sērt*.

Be *sęrūzis*, galima nurodyti dar keletą vietos pavadinimų, latvių pasidarytų su priesaga *-ūzis* iš kitų savo daiktavardžių. Vienas iš jų – tai *piēnūzis* „pastatas ar šiaip atskira patalpa, kur šaldomas ir laikomas pienas; taip pat pieninė" (KR III 57). Žodis jau pasenęs (žodyne turi pažymą *novec.*) – iš dalies dėl realijos nebeaktualumo (žodis pirmiausia taikytas vadinti dvaruose kadaise buvusioms pieno šaldykloms vandeniui), iš dalies dėl kitų sinoniminių žodžių ar žodžių junginių konkurencijos (plg. *(piēna) dzēsētava* I 297, *piēnamāja* III 55, *piēna mājīna* II 269, *piēna būda* III 57, o reikšme „pieninė" – ir bendrinėje kalboje vartojamą *piēnuôtava* III 57). Tas dalykas, kad *sęrūzis* remiasi vediniu (*sęrs*), o *piēnūzis* – paprastuoju daiktavardžiu (*piēns*), dar neleidžia kalbėti apie skirtingą tų vietos pavadinimų darybą. Tikriausiai *piēnūzis* yra visai neplačiai pažįstamas žodis, gerokai siauresnės geografijos ir už *sęrūzis*, ir dar svarbu, kad vienintelė žinoma jo vartojimo vieta, Ergemės šnekta, kaip tik įeina į *sęrūzis* arealą (yra jo šiaurrytinėje dalyje). Galima

spėti, kad jo ir amžius trumpesnis, kad jis gal net pasidarytas, nusižiūrėjus į *sērūzis* darybą.

Šiek tiek ypatingesnis yra trečiasis priesagos *-ūzis* vietos pavadinimas *pēlūzis* „peludė”, nors irgi savarankiškai pasidarytas iš savo pačių kito daiktavardžio. Pirmiausia jis kiek labiau atsiskiria savo geografija: kaip ir anie du, jis, tiesa, taip pat pažįstamas šiaurės vakarų Vidžemėje – Lielsalacoje (ME III 198 s.v. *pēlūde*), Ergemėje ([*pēlūzis*] KR III 16), tačiau kiek netikėtai pasirodo besas dar ir poroje Žiemgalos greta viena kitos esančių (į pietvakarius nuo Rygos) šnektų – Lestenės ([*pēluzis*²] Krīgere 22) ir Džūkstės (EH II 222). Su skirtinga geografija yra susijęs ir darybos sandaros iš dalies skirtingas suvokimas. Žiemgališkųjų šnektų *pēlūzis*, tebeturėdamas šalia *pēlus* „pelai” – žodį, iš kurio jis kadaise padarytas, – gali būti suvokiamas kaip visai normalus darinys, kurio darybos pamatas sutampa su pamatinio žodžio ištisu kamieniu (dėl *pēlus* buvimo Džūkstėje žr. EH II 222; dėl Lestenės plg. *pēlūzis*² reikšmės paaiškinimą „telpa, kur glabā pelus” Krīgere 22). Kitaip yra *sērūzis* ploto rytinėje dalyje, kuri nebeįeina į Latvijos vakaruose tepažįstamo *pēlus* teritoriją, yra už tos teritorijos rytinės ribos (apie ją Endzelīns 449). Ergemėje, pavyzdžiui, *pēlūzis* tegali remtis tenykščiu pelų pavadinimu *pēlavas* ir todėl rodosi esąs kiek savotiškas, dezintegracinis, darinys, kurio darybos pamatu eina ne visas pamatinio žodžio kamienas (*pēlav-*), o kiek patrumpintas, be galinio morfeminio pobūdžio segmento *-av-*. Tai tikriausiai tik sinchroninio traktavimo skirtumas, genetiškai ir čia te-reikėtų matyti darybą iš *pēlus*, o antrinės darybos opozicijos *pēlūzis*: *pēlavas* susidarymą aiškinti tuo, kad *pēlūzis*, padarytas *pēlus* teritorijoje (apimančioje ir *sērūzis* ploto vakarinę dalį su Lielsalaca – tai matyti kad ir iš to, jog ten yra ne tik *pēlūzis*, bet ir *pēlain̄s* [*pēlans*] EH II 220, o ne *pēlavain̄s*), tik vėliau plisdamas yra atsidūręs *pēlavas* vartojimo erdvėje (kur darinių pamatinis kamienas šiaip jau yra *pēlav-*, plg. Ergemės šnek-tos žodyno *pēlavain̄s*, *-a* ir kt.), arba gal kartais tuo, kad *pēlavas* čia bus išstumęs ankstesnį *pēlus* tik po to, kai iš pastarojo jau buvo padarytas *pēlūzis*. Nors šnektų, turinčių *pēlūzis*, žinoma nedaug, tačiau jų periferi-nis išsibarstymas (*sērūzis* ploto vakaruose ir rytuose, bet svarbiausia –

dar ir atokioje Žiemgaloje) lyg rodytų šį žodį seniau buvus vartotą daug didesnėje ir ištisinėje teritorijoje, tad gal ir pasidarytą kiek anksčiau už *sērūzis* ar bent jau už *piēnūzis*. Surikiuoti kurio nors darybos tipo, tegul ir neproduktyvaus, darinius pagal absoliučią ar bent santykinę jų chronologiją dažniausiai nėra toks jau paprastas darbas. Jo ir imtis ne visada būtina. Bendram darybos raidos vaizdui susikurti svarbiau yra aiškintis pačių darybos tipų ištakas bei formavimąsi.

Prie tos pačios draugės žodžių, latvių pasidarytų su *-ūzis*, dar priklauso *vārtūzis*. Jo geografija, ko gera, platesnė ir už *pēlūzis*. Sprendžiant iš ME IV 511, jį pažįstančių šnektų ruožas įžambiai eina per vidurį Latvijos nuo Škibės (į pietvakarius nuo Rygos, ne per toliausiai nuo Lietuvos) iki Zeltinių (šiaurės rytų Latvijoje, jau netoli Estijos). Tik semantiškai jis ne visur vienodas – tai gali būti „vartai su stogu viršuje“, „vieta prie vartų pavažiuoti su arkliais“, „pastogė ratams“ ir pan. Tad bent jau dalimi reikšmių *vārtūzis* vargiai begali būti laikomas aiškiu nomen loci, nors ryšio su pamatiniu daiktavardžiu *vārti* „vartai“ ir sykiu savo darybos sandaros dar nėra visai praradęs. Darybos reikšmė, šiaip ar taip, vietomis dar gyvai jaučiama. Tai matyti kad ir iš Škibės informanto, kuris, užuot nurodęs leksinę reikšmę, iš esmės ją yra pakeitęs darybos reikšme: „vieta, kur ierikuoti vārti“. Kol vartai į dvaro sodybą (jau nekalbant apie miesto gynybinius vartus) neretai būdavo tarsi koks atskiras trobesys, jį suvokti kaip vietą (uždarą patalpą), kur yra vartai, turėjo būti daug paprasčiau. Kol kas turimi trūktini geografijos duomenys nerodo, kad *vārtūzis* vartojimo plotas kur nors visiškai susisiektų su kitų trijų *-ūzis* vietos pavadinimų plotais. Tad svarstyti, kaip jie galėjo akinti vienas kito atsiradimą ir įsigalėjimą, būtų netikslinga. Nėra neįmanoma, kad *vārtūzis* yra atsiradęs visiškai atskirai, nepriklausomai nuo *sērūzis*, *piēnūzis*, o gal ir *pēlūzis* (kaip ir anie – nepriklausomai nuo *vārtūzis*).

Priesaga *-ūzis*, su kuria pasidaryti *sērūzis*, *piēnūzis*, *pēlūzis* ir *vārtūzis*, jau buvo pavadinta homonimine su straipsnio pradžioje priminta fonetiškai tokia pat priesaga. Homonimiškumą galima suprasti sinchroniškai ir diachroniškai. Sinchroninį vienodos raiškos priesagų homonimiškumą lemia vien tik jų funkcijų skirtumas. Tokia prasme tų dviejų priesagų

homonimiškumas iš karto matomas, nes jomis daromi visiškai skirtingų darybos kategorijų dariniai – (menkinamosios reikšmės) vardažodinės (ir veiksmožodinės) ypatybės turėjų pavadinimai ir vietos pavadinimai. Apie diachroninį homonimiškumą galima kalbėti tik įsitikinus, kad esamas funkcijų skirtumas nesuvedamas į ankstesnę vienybę, kad iš pat pradžių būta skirtingų, kilme nesusijusių priesagų. Ir tokia prasme šias dvi priesagas, matyt, reikia laikyti homoniminėmis. Kaip istoriškai galėtų būti peržengta praraja tarp tiek skirtingų darybos kategorijų, sunku įsivaizduoti. Dėl plačios geografijos ir šiokios tokios sąsajos su giminiškų kalbų žodžių darybos apraiškomis vardažodinės (ir veiksmožodinės) ypatybės turėtojų pavadinimų daryba su *-ūzis* yra, be abejo, senesnė negu vietos pavadinimų daryba su tokios pat formos priesaga. Tad reikėtų aiškintis, ar įmanoma, verčiantis vienu ir tuo pačiu formantu, nuo ypatybės turėtų pavadinimų darybos pereiti prie vietos pavadinimų darybos. Prielaida šitokiai pereigai galėtų būti tokių ypatybės turėtojų pavadinimų susidarymas, kurie savo leksine reikšme žymėtų patalpas (ar šiaip vietas) ir vėliau darybiškai galėtų būti perinterpretuoti kaip vietos pavadinimai. Šiaip jau ypatybės turėtojų pavadinimai su *-ūzis* menkinamai (ne sykį net keiksmožodžiais virsdami) žymi asmenis ar (rečiau) kitas gyvas būtybes. Šiokių tokių vilčių teikiančia išimtimi galėtų būti nurodytas nebent ME IV 311 tikrai iš 1900 m. mėnraščio „Austrums“ duotas *utūzis* „visai varganas būstas“. Likusių šaltinių *utūzis* mažai tėsiskiria nuo visų kitų priesagos *-ūzis* ypatybės turėtojų pavadinimų – jis paprastai taikomas menkinamai vadinti asmenims: vienur paaiškinta, jog tai keiksmožodis (kaip ir jau minėtoje J. Endzelyno gramatikos vietoje) smulkmeniškam, šykščiam žmogui (Putniņa 78), kitur (nurodomos kaip tik geografinio sąlyčio su *sērūzis* vietos) – kad tai šiaip (menkinamasis) žodis reikšme „vaikūzas, pajodžarga“ (ME IV 311) ar „menkas, neturtingas žmogus, skursna; t.p. šykštuolis, pavyduolis“ (KR III 599; čia tokia reikšme dar ir *utūzeris*, neminimas kitų šaltinių). Neaišku, ar *utūzis* „visai varganas būstas“ pažįstamas *sērūzis* plote, ar apskritai yra tarmių, o ne vien raštų faktas. Neaišku net, ar „visai varganas būstas“ tikrai yra savarankiška reikšmė, ar veikia fiksuoja tik žodžio *utūzis*,

nuo asmenų perkelta ir įvairiems negyviems daiktams menkinamai vadinti, vieną iš galimų pavartojimų daiktine reikšme (plg. KR III 599 išskirtą antrąją reikšmę „kas labai mažas, menkutis, negažis” – apie bulves, uogas ir pan.). Pagaliau jeigu ir būtų būsimame *sērūzis* (ar kitų tokių vietos pavadinimų) areale buvęs *utūzis* reikšme „visai varganas būstas”, neįsivaizduojama, kaip būtų galėjęs atsirasti jo suvokimas kaip vietos pavadinimo (tad turinčio darybos reikšmę „būstas, patalpa, vieta, kur yra, kur laikomos utelės”!) ir kaip jo sandaros pavyzdžiu būtų galėję susidaryti tikrų (jau ir be menkinamojo atspalvio) vietos pavadinimų.

Nesisekant priesagos *-ūzis* vietos pavadinimų (nomina loci) darybos tipo kilmę susieti su paveldėtinės priesagos *-ūzis* vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų (nomina attributiva) daryba, belieka ieškoti atskiro raidos kelio bei kito kilmės šaltinio. Viskas ima aiškėti, kai *sērūzis*, *piēnūzis*, *pēlūzis* ir *vārtūzis* įjungiami į kiek galint platesnį būrį tokių daiktavardžių, kurie baigiasi *-ūzis* ir kurie savo leksine reikšme artimi tiems keturiems vietos pavadinimams – taip pat žymi pastatus bei patalpas. Ieškant tokių daiktavardžių, kokių kitų požymių – savos ar svetimos kilmės, eina dariniais ar paprastaisiais žodžiais, išsiskiria juose morfema *-ūz-* ar ne – pradžioje nebūtina paisyti. Tokių žodžių ir taip nėra daug, ir tie patys dažniausiai yra reti, dabartinėje bendrinėje kalboje nevartojami. Tad esami atgaliniai (kitaip atbuliniai, atvirkštiniai, retrogradiniai, inversiniai, reversiniai, a tergo) latvių kalbos žodynai, teapimdami pirmiausia įprastinę bendrinę leksiką, paieškas mažai tegali palengvinti: į juos iš viso yra patekę tik keletas žodžių su *-ūzis*. Kai dar reikia žiūrėti reikšmės, Latvijos universiteto darbuotojų parengtame atgaliniame žodyje lieka trys ieškomi žodžiai (*brūzis*, *skabūzis*, *vagūzis* LVIV 104), o Latvių kalbos instituto dažnumo (frekvencinio) žodyno atgalinėje dalyje – vos vienas (*tuptūzis* LVIBV 282). Tiktai pasidairius po išsamesnius ar bent ankstesnius žodynus ir šnektų aprašus, jau galima ryžtis pateikti štai tokį patalpų pavadinimų su pabaiga *-ūzis* (nebekartojant, žinoma, prieš tai apžvelgto ketverto) sąrašą, kuris, kad ir nebūdamas tikriausiai be spragų, vis dėlto turėtų sudaryti visiškai pakankamą bei

patikimą atramą tolesniems svarstymams dėl čia rūpimo darybos tipo genezės:

1) *bādūzis* „(kurorto) pirtis, maudyklė, vonių patalpa” < v.ž. *bādehūs* (Sehwers 9); skolinį galėjus įeiti į darybos opoziciją rodo jo šaltinyje sykiu pateiktas *bādas* „maudynės”: *Bad = Badeanstalt, pirts, vanu oder maſgaſchanahs nams, bahduh ſis, auch bahdu nams, vieta, bahdas* (U II 95; be to, čia dar ir *bādeties* „maudytis”); dar plg. *bādnieks* „kurortininkas” (EH I 208);

2) *bagūzis* „senas, apgriuvęs trobesys, pirkelė” (Sehwers 7); iš esmės tai tėra tolesnio *bakūzis* variantas, tik skolintas, matyt, atskirai – vėliau ir jau kiek kita reikšmė;

3) *bakūzis* „kepykla, duonkepė” < v.v.ž. *bakhūs* „kepykla, trobesys su duonkepe krosnimi” (ME I 253, Sehwers 7); jau senuosiuose latvių leksikografijos darbuose, pradedant Manceliu, tad manoma, kad skolinta XVI a. ar pačioje XVII a. pradžioje (Sehwers 169); iš to paties šaltinio yra lie. *bakūžē* „sena prasta pirkia, lūšna” (LKŽ I² 579), šalia kurio dar yra žinomas vėlesnis ret. *bakaūzē* (menk.) „virtuvė”, atsiradęs jau iš n.v.a. *Backhaus* (Alminauskis 28);

4) *blukūzis* „tvirtovė, į(si)tvirtinimas” < v.v.ž. *blockhūs* „tvirtovė, gynybinis statinys” (Sehwers 15, 173); J.Zéveris laikė XVII a. skoliniu, nurodydamas tik iš G.Elgerio 1683 m. žodyno (*Baſzta murowana do obrony. Propugnaculum. Blukufis* E 8; *Twierdza / Munitio, propugnaculum, praesidium. Blukkuſis, ſkancis* E 552; prototipinio K.Sirvydo žodyno pirmajame straipsnyje yra lie. *Gintuwe* SD³8, antrajame – *Pilis, apginklė* SD³ 450) ir pridurdamas, kad iš gyvosios kalbos žodis dabar nežinomas; tačiau vėlesniame šiaurės Vidžemės šnektų, kaip tik įeinančių į *sērūzis* arealą ar bent su juo susisiekančių, apraše *blukūzis* užsimenamas (Rudzīte 164), tik reikšmė nenurodyta; dėl pastarojo galimos reikšmės ir sąsajos su *blukis* (*bluks*) „strampas, trinka, raštagalis”, paskolintu jau XIV ar XV a. (Sehwers 173), pamokomas turėtų būti v. *Blockhaus* aiškinimas Ulmanio – Brašės žodyne: *bluku ehka, no netehsteem belķeem ſakritinata ehka* (U II 145), t.y. „blukių trobesys, iš netašytų raštų suręstas trobesys”; šnektų *blukūzis* reikšmė neturėtų labai skirtis ir

nuo varianto su -g- (plg. *bakūzis/bagūzis*) – *blugūzis* „senas trobesys”, pasitaikančio, beje, gerokai įpiečiau (ME I 317 – tik su „?” kildinamas iš v.v.ž. *blockhūs* „Blockhaus”);

5) *brankūzis* „degtinės varykla” < v.ž. **brankhūs*, plg. ankstesnių šaltinių v. *Brankhaus* (ME I 324, Schwers 16); nurodomas iš liaudies dainų (EH I 237), ir šiaip, matyt, pasitaiko tarmėse, kaip ir variantas *braņgūzis* (girdėtas Lielsalacoje, kurioje pažįstamas ir *sęrūzis*), taip pat variantai *bręņkūzis* bei *bręņgūzis* (ME I 330); pirmasis iš dviejų pastarųjų variantų – *bręņkūzis* „alkoholinių gėrimų (ppr. alaus, degtinės) darykla” – irgi prisimenamas ir *sęrūzis* areale (KR I 185); tarp šaltinių senieji žodynai kažkodėl neminimi, nors šis germanizmas jiems nebuvo visai svetimas, plg. *Brankhaus, brankuh fis* (S I 162; S II 27 rašoma *brankuh se*); iš lietuvių kalbos galima priminti kilme artimą Mažosios Lietuvos *brántūzė* „degtinės varykla” (LKŽ I² 1004, Alminauskis 35);

6) *brūzis, brūvūzis* „alaus darykla” < v.v.ž. *brūwhūs, brūhūs* (ME I 342, Schwers 19); skolinta XVI a. ar XVII a. pačioje pradžioje (Schwers 175); darybiškai skaidomas galėjo būti nebent tiksliai iš senųjų žodynų žinomas ilgesnysis variantas *brūvūzis* šalia iki šiol išlikusio *brūvėt* „daryti alų (ar ir degtinę varyti)”; dabar bepažįstamas trumpesnysis variantas, iš grožinės literatūros kaip pasenęs žodis įtraukiamas ir į bendrinės kalbos žodynus (*brūzis* „alaus darykla; spirito varykla” LLVV II 135; panašiai LVV 143), teturi net morfemiškai neskaidomą kamieną *brūz-*; šio žodžio izoliaciją (dezetimologizaciją) tarmėse vietomis dar gali padidinti reikšmės paplatėjimas, konstatuotas ir *sęrūzis* teritorijoje, plg. iš Lielsalacos „pirtis” (ME I 342), iš Ergemės „alkoholinių gėrimų (ppr. alaus, degtinės) darykla; nedidukas trobesys ar priestatas prie kitų dvaro pastatų, kur būdavo verdama gyvuliams, skalbiama ar pan.” (KR I 191); dėl reikšmės dar plg. *brūze* „kiekvienas ūkinis pastatas ar priestatas, t.p. skalbykla” (EH I 247); toks pat germanizmas yra lie. *brūžė* „alaus darykla” (LKŽ I² 1104, Alminauskis 36) su ankstesniu variantu *brūžas* (*brauhaus bruzas* Lex 19a);

7) *gastūzis* „viešbutis” (*Gasthaus... ga stuh fis* U II 316) < v.ž. *gasthūs* (Schwers 35); nežinomas paplitimas, net nežinia, ar tai apskritai gyvo-

sios kalbos žodis, todėl neaišku, ar iš tikrųjų būta siejimo, šiaip jau teoriškai įmanomo, su retu trm. *gasts* „svečias“, kildinamu, beje, iš r. *zocmb* (ME I 608); plg. lie. (Mažosios Lietuvos) *gàstūzė* (LKŽ III 153, Alminauskis 53);

8) *gērūzis* „kailių ir odų dirbtuvė, raugykla“ < v.ž. *gērhus* (Schwers 39); pateiktas tarmių *gērūzis* kaip tik yra iš *sērūzis* ploto (EH I 426), kur jam nesunku įeiti į darybos opoziciją su *gērēt* „rauginti, minti, išdirbti“, pažįstamu ne tik to kampo šnektose (pvz., Ergemėje KR I 379), bet ir plačiau, net bendrinėje kalboje (LLVV III 185, LVV 251);

9) *kabūzis* „priestatas, pastogė, podėlis; lūšna; išvietė“ < v.v.ž. *kabus(e)* „mažas, žemas trobesys, gardas“ (ME II 130) ar v.ž. *kabūs* „mažas, ankštas kambarys, gardas; lūšna“ (Schwers 45); variantas *skabūzis* „lūšna, urkštynė; šunidė; gardas tvarte pašarui laikyti“ (ME III 963, EH II 496) turi pridėtinį *s-*, plg. *kaļki* / *skāļki* (ir lie. *kāļkiai* / *skāļkiai*), *kaste* / *skaste* „dėžė“, *kruķis* / *skruķis* „žarsteklis; ramentas“ ir kt.; abu variantai pažįstami *sērūzis* plote (*kabūzis* „nedidelė, nepatogi patalpa, gyventi netinkamas statinys“ KR II 31, *skabūzis* „t.p.; senas trobesys, lūšna“ III 357), abu yra patekę į platesnį bendrinės kalbos žodyną (*kabūzis* „lūšna“ LLVV IV 74, *skabūzis* „lūšna, urkštynė“ VII₁ 494; pastarasis pateiktas, pridėjus dar reikšmę „podėlis, indauja, sandėliukas“, ir LKV 651);

10) *lustūzis* „pavėsinė, paviljonas (pramogoms), vasarnamis“ < v.ž. *lusthus* „vasarnamis (kur mėgaujamasi tyru oru)“, germanizmas nurodomas tik iš poros šnektų (ME II 516) ir iš 1782 m. rankraštinio žodyno (Schwers 75; iš ten ir ¹Zemzare 162: *Luſt-Haus... im Garten, das Luſthufis* 561); iš vėlyvųjų tradicinės leksikografijos tęsėjų žodį duoda Ulmanis-Brašė (*Luſthaus... luſtuhſis* U II 496); darybai suvokti sąlygos kuo puikiausios: šalia yra (ir anksčiau buvo) plačiau įsitvirtinęs (dar ir dabartinėje bendrinėje kalboje pasitaikantis, tegu ir su šnekamosios kalbos ar archaiškumo atspalviu) *luste* „džiaugsmas, malonumas, linksmybė“ (dėl semantinio *lustūzis* pamatavimo, remiantis *luste*, plg. *Luſthauß, lustes nammiņfch dahrſá* S I 400), be to, nėra neįmanoma remtis ir veiksmožodžiu *lustėtiēs* „linksmintis, džiaugtis, mėgautis“;

11) *mintūzis* „pinigų (monetų) kalykla” < v.ž. *münthūs* (ME II 630, Sehwers 80); retas žodis, kurio kamienas nebent tik morfemiškai galėjo skaidytis, plg. *minteris* „pinigų kalėjas” (Sehwers 80 – iš E 224);

12) *pakūzis* „(prekių) sandėlis” < v.ž. *packhūs* (Sehwers 85 – iš U II 558), dėl darybos sandaros plg. tvirtai įsigalėjusius *paka* (*paķis*) „pakas, ryšulys”, *pakuōt* (*pakāt, paķēt*) „pakuoti”;

13) *puōrūzis* „prieangis, priemenė” < v.v.ž. *vōrhūs* (Sehwers 97); turimais tarmių duomenimis, žodis pažįstamas tiek *serūzis* plote (EH III 457, KR III 150), tiek gana atokiai nuo jo esančiose šnektose (Indāne 65);

14) *rātūzis* „rotušė” < v.v.ž. *rāthūs* „t.p.” (Sehwers 98, 199 t., kur nurodoma iš pirmojo – G.Mancelio – žodyno ir manoma, kad skolinta gal dar XV ar XVI a.); pasitaiko ir dabartinėje bendrinėje kalboje (kaip ir dažnesnis *rātsnams*), tik laikomas pasenusiu žodžiu (LLVV VI₂ 545); sąsaja su *rāte* „miesto savivaldybė, magistratas” akivaizdi, plg. *Rathhaus... rahtes nams, rahtuh sis* (U II 588); lietuvių kalboje, be plačiau vartoto per slavus ėjusio *rōtušė*, irgi būta atsakančio germanizmo, pasireiškusio variantais *rótūžė, rōtūžė, rōtūzė* ir pan. (LKŽ XI 843, Alminauskis 112); galima pridurti, kad J.Zėveris atskirai (matyt, laikydamas homonimu) yra pateikęs dar kitą *rātūzis* – reikšme „išvietė, išeinamoji, reikiavietė, laukininkas”, jo rastą F.Langės žodyne, kildindamas jį iš v.v.ž. *rāthūs* „išvietė” (Sehwers 98, 200); išeity, kad perkeltinė reikšmė atsiradusi jau vokiečių kalboje;

15) *riterūzis* „Ritterhaus (riterių, vėliau dvarininkų susirinkimo rūmai Rygoje)” – tik iš rašytinių XIX a. šaltinių (Sehwers 101, U II 604); galimas rėmimasis *rīteris* (*rītelis*) „raitelis (riteris)” (< v.ž. *rūter* „riteris, raitas karys”);

16) *slaktūzis* „skerdykla” < v.ž. *slachthūs* (ME III 914, Sehwers 109); tarminių šaltinių anksčiau nepateikta, tačiau iš vėlesnės dialektologijos literatūros matyti, kad žodis šen bei ten šnektose (Bušmane 146) pasitaiko ligi šiolei, svarbiausia, yra pažįstamas ir *serūzis* areale: Ergemėje *slaktūzis* (KR III 377) šalia veiksmazodžio *slaktēt* „skersti, pjauti” yra (ar bent galėjo būti) suvokiamas kaip sufiksiniis vedinys nė kiek ne pras-

čiau negu jo naujesnis sinonimas *kaūtuve* (KR II 79) šalia *kaūt* „skersti, pjauti, galabyti“; dėl *slaktūzis* darybos sandaros ir ypač dėl *-ūzis* funkcijos dar plg. *slaktētuve* „vieta, kur skerdzinama (užmušama)“ (EH II 519); šiek tiek svarbu dar tai, kad yra ir daugiau žodžių, grynų germanizmų ir hibridų, pamatiniu žodžiu turinčių *slaktēt*, pvz.: *slakteris* „mėsaininkas“ < (v.)v.ž. *slachter* (ME III 914, EH II 519, Schwers 109, KR III 377), *slaktētājs* „t.p.“ (KR III 377);

17) *stienūzis* „dvaro užeiga (smuklė) be arklidės“ < v.v.ž. *stēnhūs* „mūrinis (akmenų) namas“ (ME III 1079, Schwers 122, žinomas tik iš U I 279);

18) *stokūzis* „kalėjimas“, *stukūzis* „t.p.; senas namas, mažas, ankštas namelis, maža, tamsi patalpa“ < v.v.ž. *stockhūs* „kalėjimas“ (ME III 1080, 1102, Schwers 123, 126); sprendžiant iš vietų nuorodų, žodis girdėtas tiek *sērūzis* plote (variantas *stokūzis*), tiek netolimoje jo kaiminystėje (variantas *stukūzis*);

19) *škītūzis* „išvietė“ < v.ž. *schīthūs* (Schwers 134); pavartojamas ne per toliausiai nuo *sērūzis* ploto, tik vienur jau primiršta reikšme (palyginime, apytikriai besuvokiant, kad tai turėtų būti „nešvari vieta“), kitur visai nauja – „patalpa, kur kas nors skinama (apyniai, žirniai)“, perprasminus dėl savo pačių žodžio *škīt* „skinti“ poveikio (ME IV 50) ir taip sukūrus darybos opoziciją *škītūzis* „skynimo, skabymo vieta“: *škīt* „skinti, skabyti“; dėl skirtingos pradžios (sutinkančios su vokiečių aukštaičių tarimu) vēlesnis turėtų būti kuršininkų variantas *šītūžs* „išvietė“ (KP 75, P 31, 185, 195, 203);

20) *treibūzis* (U II 695), *traipūzis* ([*tràipouúžs*] Indāne 65) ir – kartu su *sērūzis* – *dreipūzis* (KR I 276) „šiltnamis, oranžerija“ – iš v. *Treibhaus*, atsiradusio XVIII a. antrojoje pusėje, skirtingų tarminių formų;

21) *tuktūzis* „kalėjimas“ (žodynuose nuo XVIII a. pradžios) < v.ž. *tuchthūz* (Schwers 146, 214), pasitaiko ne vienoje šnektoje (vietomis reikšme „priestatas, senas pastatas“), bet atokiai nuo *sērūzis* ploto (ME IV 258); ne iš to ploto yra ir variantas *ķuktūzis* (ME II 391), vartojamas vietoj *tuktūzis* (Schwers 68); kilme toks pat germanizmas yra *tuptūzis* „t.p.“, žinomas iš Mežmuižos (EH II 704; abu buvę Mežmuižos valsčiai

yra labai toli nuo *sęŗūzis* ploto), dabar kaip šnekamosios kalbos žodis sporadiškai pasitaikantis grožinėje literatūroje (daugiatomis latvių kalbos dažnumo žodynas registruoja tikrai vieną jo pavartojimą dramaturgos tekstuose, žr. LVBV III 1 872) ir kartais įtraukiamas į dvikalbius žodynus (plg. jį reikšme „šaltoji, belangė” BK 672); veikiausiai jis tyčia (dėl liaudies etimologijos) perdirbtas, fonetiškai priartintas prie pačių latvių žodžio *tupēt* „tupėti” (plg. *tupēt cietumā* „tupėti, sėdėti kalėjime”), kad galėtų būti suvoktas kaip pastarojo vedinys; iš to paties vokiečių žodžio fonetiškai kiek kitokios formos yra lie. (Mažosios Lietuvos) *cùktūzė, cùktūžė* (LKŽ II² 50, Alminauskis 42), iš kur (dėl liaudies etimologijos) ir *šìktūzė* „kalėjimas” (LKŽ XIV 776, Alminauskis 125);

22) *tullūzis* „muitinė” < v.ž. *tollhūs* (ME IV 259, Schwerts 146); gali santykiauti su germanizmu *tulle* „muitas” (plg. ir *tullēt* „mokėti muitą”);

23) *vāgūzis* „ratinė” – iš *sęŗūzis* kampo ir iš kitų šnektų (ME IV 493, EH II 761, KR III 652, Bušmane 146), *vāgūze* „t.p.” – iš XVIII a. antrosios pusės žodynų < v.ž. *wāghūs* (Schwerts 152); darybos sandaros suvokimas remiasi šalia esančiu germanizmu *vāģi* „ratai”;

24) *vīnūzis* „vyninė (vyno darykla ar gėrykla, parduotuvė)” < v.ž. *wīnhūs* „(miesto) vyninė, vyno gėrykla” (ME IV 640, Schwerts 159); žinomas ir iš dabartinių šnektų – tiek *sęŗūzis* plote (KR III 730), tiek kur kitur (Bušmane 146); darybos opozicija su *vīns* „vynas” nekelia abejonių (čia visiškai nesvarbu, iš kur pastarasis žodis atėjęs – per germanus ar per slavus).

Šalia vyr.g. variantų su pabaiga *-ūzis* kartais, kaip matyti, pasitaiko mot.g. variantų su *-ūze* (lietuvių kalboje atsakantys germanizmai kaip tik labiausiai įprasti mot.g. su *-ūzė, -ūžė*). Tad gali rodytis, kad į sąrašą tikslinga būtų buvę įtraukti ir tokius žodžius, kurie težinomi (kartais gal vien dėl informacijos spragų) su *-ūze*. To nepadaryta, nes tai nieko nauja nebūtų davę: viena, tokių žodžių labai nedaug, rasti tikrai *ģietūze* „(metalo dirbinių) liejykla” ir *spinūze* „kalėjimas” (Schwerts 39, 116), antra, abu jie visai sporadiški, težinomi iš leksikografo L.Depkino XVIII a. pradžios darbų, trečia, negalėjo būti įjungti į latvių kalbos žodžių darybos sistemą ir eiti dariniais. Dviem atvejais sąrašė kartu pa-

teiktus formos variantus (6 ir 21 nr.), vienu atveju – reikšmės (19 nr.), kadangi jie darybiškai skirtingi, būtų galima laikyti atskirais leksikos vienetais ir sakyti, kad iš viso sąrašė tokių vienetų yra ne 24, o 27. Kilme visi jie yra vienodi – germanizmai, paskolinti iš vidurinėsios vokiečių žemaičių kalbos ar (vėlesnieji) iš vokiečių žemaičių (dar susiradusių keleto kitoniškų patalpų pavadinimų su *-ūzis* sąrašė nėra – apie juos kalbama toliau). Originalo kalboje tie žodžiai buvo aiškūs dariniai, kurių *-hūs* dėl artimos sąsajos su (v.)v.ž. *hūs* „namas“ lengvai suvokiamas kaip dūrinių antrasis sandas ar – vienu atveju (13 nr.) – prefiksinio vedinio darybos pamatas; tik (*s*)*kabūzis* (9 nr.) yra išimtis – jo prototipas darybiškai neaiškus (nors giminystės su v.v.ž. *hūs* mintis etimologų nėra visai atmetama).

Buvimas dariniu (darybos formos ir reikšmės turėjimas) nėra savaiminė žodžio ypatybė, kuri skolinant galėtų pereiti į kitą kalbą sykiu su žodžių fonetine forma ir leksine reikšme. Skolinio darybos statusą (buvimą ar nebuvimą dariniu, darybos būdą, kategoriją, tipą) lemia ne prototipinio žodžio (originalo) statusas svetimijoje (šaltinio, originalo) kalboje, o jo darybos santykiai (ar tų santykių nebuvimas, nesusidarymas) su kitais pasiskolinusios kalbos žodžiais. Darinys skolinant gali virsti paprastuoju (darybiškai neskaidomu) žodžiu, bet gali tapti (kartais ne iš sykio, o tik vėliau) ir tokio pat ar jau skirtingo pobūdžio dariniu. Iš beveik trijų dešimčių latvių kalbos germanizmų su pabaiga *-ūzis* maždaug pusė yra paprastieji žodžiai, kita pusė eina dariniais (turi darybos sandarą). Einantys dariniais, skirtingai nuo savo originalų, yra ne dūriniai (kompozitai), o visi be išimties vediniai (derivatai). Kiekvienas iš jų remiasi tik vienu žodžiu (irgi paprastai germanizmu), darybos pamatą sudaro vieno pamatinio žodžio kamienas. Pabaiga *-ūz(is)*, skirtingai nuo (v.)v.ž. *-hūs*, neturėdama šalia atsakančio savarankiško žodžio ir negalėdama juo remtis, jau negali būti suvokiama kaip leksinė morfema (šaknis), antrasis dūrinių sandas, bet tik kaip po šaknies stovintis afiksas, priesaginis darybos formantas (o paprastuosiuose, dariniais neinančiuose germanizmuose – arba vien kaip fonetinė kamieno bei žodžio pabaiga, arba retkarčiais dar sykiu ir kaip morfeminio žodžio skaidymosi

liekana, vadinamoji rezidinė morfema). Atskiresni yra tiktai germanizmo *škītūzis* „išvietė“ (paprastojo žodžio) antrinis semantinis variantas *škītūzis* „patalpa, kur kas nors skinama“ (19 nr.) ir germanizmo *tuktūzis* „kalėjimas“ (irgi neskaidomo žodžio) antrinis formalus variantas *tuptūzis* „t.p.“ (21 nr.), dėl liaudies etimologijos darybiškai atsiremiantys į pačių latvių žodžius ir turintys ne darybos formantą *-ūzis*, kaip visi kiti dariniai einantys tos pabaigos germanizmai, o *-tūzis*.

Suvokimas, kad latvių kalboje esama vietos pavadinimų darybos tipo su (germaniškos kilmės) priesaga *-ūzis*, iš esmės turėjo atsirasti jau su pirmuoju germanizmu, galėjusiu eiti tokiu dariniu (tokio darybos tipo produktu). Tas germanizmas – tai veikiausiai *rātūzis* (14 nr.), pasirodęs XV ar XVI a. Kiek vėliau prisidėjo dar vienas kitas tokios pat darybos sandaros germanizmas, tačiau keletą amžių, matyt, darybos tipas nebuvo aktyvus – nėra duomenų, kad pačioje latvių kalboje būtų pradėta šitaip darytis naujų žodžių.

Arčiau pasidomėjus šiaurės vakarų Vidžemės kampu (arba vadinamoju *sērūzis* plotu), kur pačių latvių pasidarytų vietos pavadinimų su *-ūzis* koncentracija bent kiek didesnė nei kur nors kitur tarmėse, galima konstatuoti, kad jame iš germanizmų su *-ūzis* sąrašo vartota mažiausiai 11 žodžių (dėl kitų gal labiausiai tikėtina, kad galėjo būti girdėtas dar ir *rātūzis*). Santykiai su kitais žodžiais (skoliniais) penkis iš jų leido suvokti esant priesagos *-ūzis* darinius: tris kaip daiktavardžių vedinius (*blukūzis*, *vāgūzis*, *vīnūzis*) ir du kaip veiksmazodžių (*gērūzis*, *slaktuzis*). Ne visi jie, beje, priklauso vietų pavadinimų kategorijai: *blukūzis*, nors leksine reikšme artimas kitiems patalpas žymintiems grupės žodžiams, darybos reikšme šliejasi prie vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų ir todėl artimas pačių latvių priesagos *-ūzis* vediniams. Ir atmetus *blukūzis*, turimi (deja, labai trūktini) tarmių duomenys lyg ir leidžia manyti, kad Vidžemės šiaurės vakarų kampe germanizmų, galinčių reikštis kaip priesagos *-ūzis* vietų pavadinimai, gal šiek tiek daugiau negu kuriame nors kitame Latvijos pašalyje. Germanizmų pagrindu susidariusi vietos pavadinimų darybos tipo samprata nereikalauja ribotis tik vienos kurios kalbos dalies pamatiniais žodžiais. Ėmus darytis tokių vedinių pačioje

latvių kalboje, orientuotasi, kaip rodo jau apžvelgti *pēlūzis*, *piēnūzis*, *sērūzis* ir *vārtūzis*, vis dėlto pirmiausia į formalųjį potipį su pamatiniais žodžiais daiktavardžiais. Kitaip sakant, vadovautasi *vāgūzis* ir *vīnūzis* darybos schema. Būtina sąlyga naujiems dariniams rasti yra tikrai pačios darybos schemos, vadinamojo darybos tipo (kartais su potipiais) buvimas, o tai, ar tipui atstovauja vienas darinys ar daugiau, nėra lemiamas dalykas. Tad, pavyzdžiui, savarankišką *pēlūzis* darybą galima įsivaizduoti ne tik šiaurės vakarų Vidžemėje, bet ir šiaurės Žiemgaloje, nors ten gal tik vieno *vāgūzis* tebūta (užregistruotas jis iš netolimų šnektų ir šiaip yra buvęs daug kur pažįstamas).

Visi iki šiol apžvelgti priesagos *-ūzis* vietos pavadinimų darybos tipo atstovai, kaip matyti, savo kilme yra aiškiai pasidaliję į dvi grupes: vieni – grynai skoliniai (germanizmai), tik latvių kalboje įgiję vietos pavadinimų su priesaga *-ūzis* rangą, antri – jau pačių latvių dariniai au ta pačia (iš skolinių abstrahuota) priesaga *-ūzis*. Dabar metas pasakyti, kad buvo rasta ir pora dar kiek kitokių žodžių, užimančių tarsi tarpinę padėtį tarp tų dviejų grupių: *baķūzis* „(prekių) sandėlis“ ir *sierūzis* „sūrių dirbtuvė, sūrinė“, abu tik iš Ulmanio–Brašės žodyno. Pirmasis artimas gryniesiems germanizmais, bet kartu ir skiriasi, kaip ryškėja iš paties pateikimo žodyne: *Packhaus... baķuh sis, pakuh sis* (U II 558); nors už *baķūzis* šmėžuoja tas pats v.ž. *packhūs* kaip ir už *pakūzis*, tačiau sykiu dar matyti anksčiau paskolinto *baķis* „pakas, ryšulys“ (< v.ž. *pack* Schwērs 7) įsikšimas – galima kalbėti apie pastarojo sukeltą formalų perdirbimą ar gal ir pamatinio kamieno pakeitimą kitu jo variantu, net savotišką vokiečių dūrinio pirmojo sando vertimą (tegu ir pasinaudojant germanizmu, kilusiu kaip tik iš to vokiečių žodžio, kuris paimtas dūrinio pirmuoju sandu). Antrasis žodis, *sierūzis*, iš pirmo žvilgsnio gali rodytis esąs toks pat savarankiškas pačių latvių darinys kaip ir *pēlūzis*, *piēnūzis*, *sērūzis*, *vārtūzis*. Sinchroniškai jo ir nereikėtų skirti nuo pastarųjų: jį galima įsivaizduoti gyvuojant tik kaip paprasčiausią darinį iš *siērs* „sūris“. Tačiau genetiškai jis tikriausiai yra atsiradęs kaip dalinis vertinys iš v. *Käsehaus* „sūrinė“ (prieš akis veikiau turėta tarminė, vokiečių žemaičių, šio žodžio forma): pirmasis dūrinio sandas išverstas (pakeistas la. *siers* kamieniu), antrasis

perimtas, prisilaikant jau nusistovėjusios (v.)v.ž. *-hūs* perteikimo pabai-
ga *-ūzis* tradicijos. Tokį atsiradimo aiškinimą paremia tai, kad *sierūzis*
žodyne išnyra šalia vokiečių dūrinio kartu su to dūrinio ištisiniu verti-
niu: *Käsehaus... feerunams, feeruhfis [,] feerneeks, feernize* (U II 439).
Nežinant, ar *bakūzis* ir *sierūzis* buvo tik okaziniai leksikografo žodžiai,
ar ir kur nors tarmėse vartoti, sunku pasakyti, kiek jie galėjo prisidėti
prie *-ūzis* vietų pavadinimų darybos tipo radimosi. Jie tik primena, kad
aiškinantis naujų darybos tipų formavimąsi skolinių pagrindu nereikia
pamiršti nė galimo vertinių ir perdirbinių vaidmens.

Priesagos *-ūzis* vietos pavadinimų darybos tipo branduolį, kaip jau
paaiškėjo, sudaro savo leksinėmis reikšmėmis labai artimi ir vis su ta
pačia gyvenimo sfera susiję žodžiai: jais vadinami kadaisinio dvaro ūki-
niai pastatai. Tokie yra visi apžvelgti savarankiškieji šio tipo vediniai, ne
tik patvirtinantys patį tipo buvimą, bet ir rodantys jo aktyvumą; tik tokie
tegalėjo būti ir tie darybiškai skaidomi germanizmai, į kuriuos nusižiūrė-
ta, iš kurių išlukštenta pati naujojo darybos tipo samprata. Su kitokio-
mis realijomis susiję žodžiai (pvz., miesto įstaigų pavadinimai)
pagrindinės nagrinėjamo darybos tipo raidos linijos nelėmė, nors dėl
savo darybos sandaros jie ir gali būti laikomi, bent jau teoriškai, to pa-
ties tipo dariniais, tegu ir periferiniais. Vokiškas dvaras, jo raida iškėlė,
aktualizavo priesagos *-ūzis* vietos pavadinimų darybos tipą (ypač apie
XIX a. vidurį ar gal jau ir kiek anksčiau), to paties dvaro įtakos smuki-
mas sustabdė jo tolesnę plėtrą ir pagaliau (XX a.) net jau turimus dari-
nius padarė nebeaktuales. Šiam darybos tipui tapti labai dariam trukdė
jau pati jo ribota paskirtis – parūpinti pavadinimų ūkiniams pastatams
(pirmiausia dvaro sodyboje). Kad vis dėlto jis yra savo metu pusėtinai
tarpęs, turėjęs prestižą ir vietomis pajėgęs bent jau savo paskirties zo-
noje konkuruoti su iš seniau turėtais vietos pavadinimų darybos tipais,
matyti iš to, kad jo būdavo griebiamasi ne tik iškilus reikalui pavadinti
naujai plintančius ūkinius pastatus, bet kartais gal jau vien tenorint at-
naujinti senuosius pavadinimus, pakeisti juos įtaigesniais, tariamai kil-
mingesniais (*pēlūzis*, pavyzdžiui, neatėjo į tuščią vietą – pietuose jis
turėjo rungtis su senuoju *pēlūde/ pēlude*, turinčiu atliepinį ir lietuvių

kalboje, šiaurėje – su *pęlavniēks*; svetimoms kilmės darybos tipo panašaus ekspansyvumo apraiška yra *pęlavniāca*, sudarytas su slavišku formantu *-niāca*).

Yra duomenų, kad *-ūzis* vietos pavadinimų darybos tipas, pasidaręs nebereikalingas XX amžiaus pasikeitusiam kaimui, mėgina kiek atsinaujinęs aktualizotis mieste. Štai priaugančios Rygos kalbininkės, ką tik neseniai rašiusios apie studentų kalbą ir iškėlusios polinkį trumpinti žodžius, tarp pavyzdžių sutartinai yra nurodžiusios vietoj *kafeinīca* „kavinė“ sakant *kafūzis* (Teleženko 99, Krūmiņa, Rimša 100). Iš tikrųjų, žinoma, šiuo atveju reikėtų įžiūrėti ne ilgesnio žodžio trumpinimą, o įprastinio neutralaus bendrinės kalbos žodžio keitimą kitu, neįprastu, nenormaliu, turinčiu emocinį krūvį ir todėl tinkamesniu šnekamajai studentų (ir apskritai jaunimo) kalbai. Vietoj vedinio, priklausančio norminiam vietos pavadinimų darybos tipui su priesaga *-niāca* (nors ta priesaga ir svetimoms kilmės, slaviška, o pats vedinys *kafejnīca* šiandien formaliai nesudaro visai tipiškos opozicijos su *kafīja* „kava“, nes darytas, matyt, iš seniau dar vartoto kito varianto *kafeja / kapeja*), iš to paties pamatinio daiktavardžio (jo dezintegruoto kamieno) pagal bendrinėje kalboje neprobuotą vietos pavadinimų su germaniškos kilmės priesaga *-ūzis* darybos tipą, pirmiausia susijusį su praeities kaimu, pasidarytas naujas vedinys tai pačiai miesto patalpai vadinti. Vienas kitas pastarojo darybos tipo atstovas, semantiškai artimas naujajam *kafūzis*, gal nebuvo miestui svetimas ir anksčiau. Čia ypač tiktų priminti iš skolinių sąrašo *vīnūzis* (24 nr.) ir D.Zemzarės sykiu su trejetu kitų *-ūzis* žodžių prieš ketvirtį amžiaus (²Zemzare 78) nurodytą (be vartojimo šaltinių) vedinį *ēdūzis* (vienareikšmį su *ēdnīca* „valgykla“, tad ir vėl einantį įprastinio *-niāca* vedinio pakaitalu!). Ar dėl *kafūzis* atsiradimo kuo nors dėtas v. *Kafeehaus* „kavinė“, galima būtų nebent tik spėlioti. Yra dar vienas nešlifuotos šnekamosios kalbos žodis, priesagos *-ūzis* vietos pavadinimas, labiau ir už *kafūzis* nutolęs nuo norminės viešosios leksikos, – tai *čurūzis* „išvietė, tualetas“ (dr. R.Bertulio informacija 1993.03.14 laiške iš Rygos). Darybiškai jis tikriausiai remiasi veiksmažodžiu *čurēt* (*čurāt*) „čiurenti, čiurinti, čiurioti“, nors yra ir *čura* „klanas, pelkutė (ir vaikui

pačiuriojus)” (ME I 422), *čuri* „šlapimas (vaikų kalboje)” (EH I 296). Veiksmazodžiu remiasi ir ką tik prieš tai primintas *ēdūzis* (dkt. *ēda* „valgis” ME I 572 jau vien dėl savo retumo negali konkuruoti su vksm. *ést* „valgyti” dėl pamatinio žodžio vietos). Jau buvo sakyta, kad *-ūzis* vietų pavadinimų darybos tipas leidžia darytis vedinių ir iš veiksmazodžių (čia ypač prisimintina germanizmų *gērūzis* „raugykla” ir *slaktūzis* „skerdykla” darybos sandara). Tomis darybos išgalėmis, kaip rodo *ēdūzis* ir *čurūzis*, pagaliau ir buvo bent kiek pasinaudota.

Visai atskirai dar reikia pasakyti porą žodžių apie kuršininkų *rūkūž[e]* „rūkykla”: *rūkūžs m. selbstgezimmerter Räucherofen* (KP 67); *Räucherkasten, der rŭkūžs m.* (P 239); plg. ir *Räuchertonne, die rŭkūže muce f.* (P 239). Dėl darybos opozicijos su *rūkinat* „rūkyti (žuvis, mėsa)” (KP 67) bei *rūkenat^e* „t.p.” (P 240) žodis, be abejo, suvokiamas kaip vedinys (nomen loci). Tačiau kuršininkai, rodos, nėra turėję tokių darybiškai skaidomų germanizmų, iš kurių būtų galėjęs išsirutulioti atskiras vietos pavadinimų darybos tipas, panašiai kaip tai atsitiko kontinentinėje latvių kalboje (iš neskaidomųjų vienas – *šitūžs* „išvietė” – buvo nurodytas germanizmų sąrašė s.v. *škītūzis*, žr. 19 nr.). Tad ir *rūkūž[e]* negali būti pačių kuršininkų darinys. Ir iš tiesų, tai aiškiausias lituanizmas, atsiradęs iš pajūrio lie. *rŭkužė (rŭkūžė)* „rūkykla”, kuris LKŽ XI 944 savo ruožtu kildinamas iš v.trm. *Rauchhus* (tikresnis šaltinis gal galėtų būti (v.)v.ž. *rōkhūs*; dėl pirmojo sando perteikimo plg. dar lie. *rŭklaka(s)* „anga dūmams išėiti” LKŽ XI 927 bei *ruklakis* „t.p.” Alminauskis 113, kildinamą iš v.trm. *rōkloch*). Žinant, kad kuršininkų žodynuose, kurie pateikia vyr.g. formą *rūkūžs*, daiktavardžių giminė dirbtinai pritaikyta prie vokiečių kalbos atsakančių daiktavardžių giminės, reikia manyti, kad kuršininkams iš tikrųjų tas žodis buvo, kaip ir lietuviams, moteriškosios giminės ir baigėsi galūne *-e*.

Be siauresnio tikslo – išryškinti iki šiol kalbininkų reikiamai dar nepačiuoptą latvių kalbos priesagos *-ūzis* vietos pavadinimų darybos tipą ir nušviesti jo radimąsi, šiuo rašiniu siekta dar ir kito, platesnio tikslo – apskritai praplėsti žodžių darybos naujų tipų formavimosi suvokimą. Nagrinėjimo pavyzdžiu pasirinktas darybos tipas kiek ypatingas tuo, kad

skiriamas ne prie savo pačių (indigenių), o prie skolintinių darybos tipų. Pastarųjų atsiradimas visada susijęs su leksikos skoliniais, iš tų skolinių yra ir tokių darybos tipų formantas. Jeigu būtų žiūrima vien tik formanto svetimės kilmės, priesagos *-ūzis* vietos pavadinimų darybos tipo skyrimas prie skolintinių tipų būtų savaime suprantamas. Tačiau juk darybos tipas – tai visų pirma tam tikra abstrakti žodžių darymo schema, o ji šiuo atveju nėra skolintinė – iš (vidurinėsios) vokiečių žemaičių kalbos pasi-skolintus tam tikro dūrinių tipo atskirus atstovus perinterpretavus kaip priesagos vedinius, buvo padėti pamatai jau visai kitam, sufiksiniam, darybos tipui. Tuo nagrinėtas darybos tipas skiriasi nuo daug dažnesnių tokių tipų, kur iš kitos kalbos perimta ne tik formanto forma, bet ir visa darybos schema. Be to, šis darybos tipas apskritai patrauklus tuo, kad teikia šiais laikais retokai bepasitaikančią progą stebėti, kaip darybos afiksų inventorių gali papildyti buvusios šaknies (leksinės) morfemos (tiek savo, tiek ir skolintinės).

NUORODOS

Aliminauskis – K.Alminauskis, Die Germanismen des Litauischen, I: Die deutschen Lehnwörter im Litauischen, Kaunas, s.a.

BK – J.Balkevičius, J.Kabelka, Latvių-lietuvių kalbų žodynas, Vilnius, 1977.

Bušmane – B.Bušmane, Nīcas izloksne, Rīga, 1989.

E – Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum... Georgii Elger... Vilnae, 1683.

EH – J.Endzelīns, E.Hauzenberga, Papildinājumi un labojumi K.Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai, I–II, Rīgā, 1934–1946.

Endzelīns – J.Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951.

Grabis – R.Grabis, Kūduma izloksnes teksti, Rīga, 1991.

Indāne – I.Indāne, Dignājas izloksne, Rīga, 1986.

KP – P.Kwauka, R.Pietsch, Kurisches Wörterbuch, Berlin, 1977.

KR – E.Kagaine, S.Raģe, Ērgemes izloksnes vārdnīca, I–II, Rīga, 1977–1978; E.Kagaine, Ērgemes izloksnes vārdnīca, III, Rīga, 1983.

Kriģere, – V.Kriģere, Lestenes izloksnes apraksts, – Filologu biedrības Raksti, XV, Rīgā, 1935, 19–32.

Krūmiņa, Rimša – L.Krūmiņa, S.Rimša, Studentu sarunvalodas īpatnības, – Valodas aktualitātes – 1991, Rīga, 1992, 100–101.

Lex – Lexicon Lithuanicum, Rankraštinis XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodynas (leidinio rengėjas V.Drotvinas), Vilnius, 1987.

LKV – Latviešu-krievu vārdnīca, 3.izd., Rīga, 1974.

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, I² – II², Vilnius, 1968–1969; III –, Vilnius, 1956 –.

LLVV – Latviešu literārās valodas vārdnīca, I –, Rīgā, 1972 –.

- LVBV III 1 – Latviešu valodas biežuma vārdnīca, III, Daiļliteratūra, 1, Rīgā, 1972.
- LVIBV – Latviešu valodas inversā biežuma vārdnīca, Rīga, 1976.
- LVIV – E.Soida, S.Kļaviņa, Latviešu valodas inversā vārdnīca, Rīga, 1970.
- LVV – Latviešu valodas vārdnīca, Rīga, 1987.
- MLLVG I – Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I, Rīgā, 1959.
- P – R.Pietsch, Deutsch-kurisches Wörterbuch, Lüneburg, 1991.
- Putniņa – M.Putniņa, Sinoles izloksnes apraksts, Rīga, 1983.
- Putniņš – E.Putniņš, Svētciena izloksnes apraksts, Rīga, 1985.
- Reķēna – A.Reķēna, Vārda lietojuma ierobežojuma atspoguļojums Kalupes izloksnes vārdnīcā, – Valodas aktualitātes – 1989, Rīga, 1990, 97–106.
- Rudzīte – M.Rudzīte, Ziemeļvidzemes izloksnes Braslavā, Vecatē, Bauņos un Vilzēnos, – Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija, Valodas un literatūras institūta Raksti, VI, Rīgā, 1958, 101–236.
- S – G.F.Stender, Lettisches Lexikon, I–II, Mitau, [1789].
- SD³ – Dictionarium trium linguarum... auctore Constantino Szyrwid... Tertia editio... Vilnae... 1642 (perspausdinta K.Pakalkos parengtame leidinyje: Pirmasis lietuvų kalbos žodynas, Vilnius, 1979).
- Sehwers – J.Sehwers, Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen, Leipzig, 1936.
- Teleženko – I.Teleženko, Studentu valodas aptaujas rezultāti, – Valodas aktualitātes – 1991, Rīga, 1992, 96–99.
- U – Lettisches Wörterbuch, I, Lettisch-deutsches Wörterbuch von C.Ch.Ulmann, Riga, 1872; II, Deutsch-lettisches Wörterbuch mit Zugrundelegung des von C.Ch.Ulmann zurückgelassenen Manuscriptes bearbeitet von G.Brasche, Riga u. Leipzig, 1880.
- ¹Zemzare – D.Zemzare, Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam), Rīgā, 1961.
- ²Zemzare – D.Zemzare, Par vācu valodas elementiem latviešu vārdu darinājumos, – Artura Ozola diena, Vārdu darināšanas problēmas mūsdienu valodniecībā, Rīgā, 1969, 78–79 (perspausdinta leidinyje: Hrestomātija latviešu literārās valodas vārddarināšanā, sastādītāja A.Vulāne, Rīga, 1992, 69–70).